

MEHMED NAMIK PAŞA

Şehabeddin Akalın

Namık Paşa XIX. asır Osmanlı devlet adamlarının en mühimlerinden biridir. Kendisi, Hâcegân-ı Divan-ı hümayun'dan Halil Ramiz Efendi'nin oğlu olup 1219 (1804) da İstanbul'da doğmuş¹, zamanında oldukça muntazam bir tahsil ve terbiye görmüş ve henüz ondört yaşında iken (1232), Divan-ı hümayun kalemine mülâzemetle devam etmeğe başlayarak bu arada arabî, farisî, tefsir, hadis ve ahlâk dersleri almış, tercüman Yahya Efendi'den ve diğer bazı zevatdan fransızca ve ingilizce öğrenmiştir. 1238 tarihinde bu vazifede iken yüz kuruş maaşa geçmiş ve bir müddet sonra bu mikdar iki yüz kuruşa çıkarılmıştır. Bu zatın, 1241 (1826) de Akkirman'da Osmanlı ve Rus murahhaslarından mürekkep konferansa yirmibin kuruş tahsisat ile² ikinci tercüman olarak iştirâk ettiğini görmekteyiz ki bundan da lisan bilgisini ilerletmiş olduğu anlaşılıyor³.

Yeniçeriler kaldırılıp yerine Asakir-i Mansure teşkilâtı kurulduğu zaman, askerın ta'lim ve terbiyesi için gerekli ta'limatnamelerin fransızcadan türkçeye çevrilmesinde serasker Hüsrev Paşa'nın talebile Babîâli, me'muriyet ve maaşına hâlel gelmek şartile Namık Efendi'yi vazifelendirmiş ve az zaman sonra

¹ *Sicill-i Ahval defter*, II, 228, Başvekâlet Arşivi; Namık Paşa'nın, Konya'da doğduğu hususunun bâzı teracim-i ahval kitablarında zikredilmesi (meselâ bk.: Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmant*, IV, s. 539 ve başkaları), ceddinin aslen Konya'lı olmasından ileri gelmiş olabilir. Vasiyetnamesinden öğrendiğimize göre künyesi Mehmed Emin Namık b. Halil Ramiz b. Hasan b. Ümmet Konevidir.

² Namık Paşa'nın bulunduğu vazifeler esnasında aldığı maaş miktarlarıyla tahsisat, harc-ı rah ve atıyye gibi hususat için bk.: *Sicill-i Ahval defterleri*, aynı yer, Başvekâlet Arşivi.

³ Lûtfî, *Tarih*, Matbaa-i âmire, İstanbul I., s. 211; *Servet-i Fünun*, No. 81, 25 Safer 1310.

kendisi, Dâire-i askeriyye'ye nakl olunmuştur⁴. Bilhassa suvari sınıfının ta'limine ehemmiyet veren Mahmud II. bu eserlerin tercemesinde ve askeri istilahlara intikalinde muvaffakiyet gösteren Namık Efendi'yi 1243 (1827/1828) de binbaşılık ile kaymakamlık (yarbaylık) arasında bir rütbe olan alayeminliği ile taltif etmiş, kendisi bu suretle silk-i askeriye intisab eylemiş ve aylığı sekiz yüz kuruşa çıkarılmıştır. Bir sene sonra Fesli alayı kaymakamlığına ta'yin edilen Namık Bey 1244 (1828/1829), Edirne muahedesi'nin akdinden sonra Rus askerinin tertibat ve nizamatını öğrenmek üzere⁵ Saint Pétersbourg sefiri Halil Rif'at Paşa'nın maiyetine ateşemiliter olarak gönderilmiş ve bir müddet sonra İstanbul'a avdetinde yeni teşekkül eden üçüncü Hassa alayı miralaylığına ta'yin kılınmıştır (1245). Namık Bey bu alayda emsaline nazaran çok çalışmış ve harb usulüne askerî teşkilâta dair fransızca eserlere müracaat ederek alayını intizama sokmuş ve diğer alaylara nümune olacak bir hale getirmiş, elbise dikmek ve kundura i'mal etmek usullerinin öğretilmesini te'min etmiştir. Bu alayda te'sis ettiği sarrachane kısıbır zamanda tevessü' ederek alay sandığında biriktirdiği bin beş yüz kise ile Beykoz debbağhanesini tevsi' etmiş ve buranın idaresi uhdesine verilmiştir. Bu arada (1246) lisan bilmesi ve dirayetli olması hasebile, evvelce tensib olunan Hafız Bey yerine Rus elçisi Bouteniev'i karşılamak ve ona mihmandarlık etmek üzere Silistire'ye gönderilen⁶ Namık Bey, 1248 (1832/1833) de üçüncü ve dördüncü Hassa alaylarından müteşkil ikinci Hassa mirlivalığına ta'yin edilmiş⁷ ve piyade üçüncü Hassa alayı gibi dördüncü Hassa alayının teşkili vazifesi de kendisine verilmiştir. Kendisinin aynı senenin 21 Safer'inde tevsi' edilen Beyoğlu kışlasının açılış merasiminde bulunduğunu⁸ ve 22 Rebiülevvel'inde Fenerbahçe sahrasında Mahmud II. huzurunda ikinci Hassa livasında⁹ teftişini vererek padişahın ve hazır bulunanların takdirlerini kazandığını kayd etmeliyiz⁹.

Bu tarihlerde Mısır valisi Mehmed Ali Paşa Osmanlı dev-

⁴ Sicill-i Ahval defterleri, aynı yer, Başvekâlet Arşivi.

⁵ Musavver Servet-i Fünun, No. 81, 25 Safer 1810.

⁶ Lûtfi, ayn. esr., III, 153.

⁷ Servet-i Fünun, aynı sayı.

⁸ Takvim-i Vekayi, No. 23, sene 1248.

⁹ Aynı gazete, No. 37, sene 1248.

letine karşı Fransa tarafından himaye görmekte idi. Babıâli, Mehmed Ali'ye karşı İngiltere'nin yardımını te'mine çalışıyor ve bunun için Londra'ya lisan bilir bir elçi ta'yinini lüzumlu görüyordu. Kaymakam paşa nezdinde şeyhülislâm ve seraskerin huzur ile akd olunan bir içtimada Londra'ya «hem lisana aşına ve hem söz anlar» dirayetli bir kimse olarak Namık Paşa'nın gönderilmesi münasib görüldü ve bu intihab padişah tarafından tasvib edildi. Namık Paşa'nın Londra'da ta'kir edeceği hatt-ı hareket hakkında kendisine bir ta'limatname verildi¹⁰. Bu ta'limatda, donanmanın takviyesi için onbeş kapak sefinenin istihsalı bakımından a'zamî gayret sarf etmesi, eğer bu mümkün olamazsa top ve gabyar neferat ile zabitan gönderilmesi hususlarının te'min edilmesi, ayrıca Londra'ya ta'yin edilen Viyana maslahatgüzarı ile teşrik-i mesai edilmesi, Londra'ya muvasalatla «ahar vasıta tercümana ihtiyaç olmayacağından» evvelâ Canning ile görüşmesi, şayet o yoksa diğer vükelâ ile münasebet te'sis edip ve name-i hümayunun hükümdara verilmesi gibi hususlar bulunmakta idi¹¹. Bunlardan başka Avrupa matbuatının ve efkâr-ı umumiyesinin lehimize çevrilmesi vazifesi de tavzif edilmişti¹². Namık Paşa bu seyahatinde Viyana'dan ve Paris'den geçerek 21 Recebde Londra'ya vasil olmuştur¹³. Kendisi Viyana'da bulunduğu sırada Metternich, Rus siyasetinden endişe duyduğunu, İngiltere'nin şiddetli bir siyasî baskı yapmasının te'minine çalışılmasını tavsiye etmişti¹⁴. Paris'de de çok kimseler tarafından ziyaret edilen bu zatın İngiltere'deki faaliyetine gelince, onun Londra'ya gidişinden birkaç gün sonra Babıâli'ye yazdığı bir mektubda¹⁵ Viyana maslahatgüzarı Mavroyeni ile görüştüğünü, parlâmentonun tatil olması hasebile kral ve vükelâ sayfiyelerde bulunduğundan name-i hümayunu

¹⁰ Hatt-ı hümayunlar kısmı, No. 23341, Başvekâlet Arşivi.

¹¹ Gabyar, bahriyede gemi serenlerine turmanan askerlere verilen isimdir.

¹² Hatt-ı hümayunlar kısmı, No. 23339, 46440-Ç, Başvekâlet Arşivi.

¹³ Namık Paşa'nın sefaret-i mahsusası, Başvekâlet Arşivi.

¹⁴ Namık Paşa'nın, Londra sefaret-i hakkında Cemal Yukin, (Boğazlar Mes'alesi), Enver Ziya Karal, (Osmanlı Tarihi, c. V) ve Şinasi Altundağ, (Kavallat Mehmed Ali Paşa ve Mısır meselesi) gibi müelliflerin eserlerinde bahsedilmektedir; biz burada, kendisinin şahsına ve faaliyetine te'sir edecek hususlar hariç, bu eserlerde mevcut olmayan kısımları almaya dikkat ettik.

¹⁵ Hatt-ı hümayunlar kısmı, No. 46422-Ç, Başvekâlet Arşivi.

¹⁶ Hatt-ı hümayunlar No. 46422-D.

henüz takdim edemediğini ve İstanbul'dan ayrılmış iki ay kadar olduğu halde hiç bir haber alamadığını, başkalarından haber almanın ise doğru olamayacağını, halbuki Mehmed Ali'nin sistemli bir propaganda yaptığını ve hattâ bir gazete dahi çıkarttığını yazar. Namık Paşa ancak 6 Şaban 1248 (29 Ocak 1832) de kral tarafından Brighton şehrindeki malikân esinde-kralın Londra'ya avdetine daha bir buçuk ay olması dolayısıyla gayr-ı resmî olarak kabul edilmiştir. Merasimde hariciye nazırı ve diğer vükela hazır bulunmuş, kral, kraliçe ve hanedan azaları ayrı ayrı görüşülmüştür. Bundan sonra yemeğe davet olunarak gecesi şerefine bir suvare tertib edilmiş, ve yemekte kraliçenin sol tarafında yer alan sefir, yardım mevzuunda gerek kral ve gerek hariciye nazırı ile uzun uzun mülakat etmiş ise de kral bir cevap vermediği gibi nazır da İngiltere'nin Belçika ile uğraşması ve mali sıkıntıda olması hasebiyle bu yardımın şüpheli olduğunu söylemiştir. Bu bahisde oldukça uzun ve etraflı görüşülmüş ve Namık Paşa İngiliz ricalini mümkün mertebeye iknaa uğraşmıştır¹⁷. Bu mevzu' üzerinde hem resmî hem gayr-i resmî olarak yapılan diğer bütün mülakatlardan kat'i netice çıkmadığını görüyoruz. İngiltere yardım işini ne reddedebiliyor ne de muvafakat edebiliyor sadece hadiselerin cereyanını ta'kib ediyordu. Namık Paşa, Fransa'nın Hind'e inmek için gizli emeller beslediğini muhtelif şekillerde anlatmaya çalışıyor, rusların yardım tekliflerini de ileri sürerek bazen şiddetli bazen tatlı lisan kullanmak suretiyle onları yardım maddesine yaklaştırmaya çalışıyordu. İngiltere Talleyrand'ın teklifile ancak tavassut şikkini ileri sürdü. Fakat Namık Paşa tavassut mes'alesine şiddetle itiraz ederek¹⁸ Devlet-i aliyye'nin hiç bir zaman tavassut yolunu tutamayacağını, bu şekle, devletin şiddetle aleyhinde olduğunu bildirdi. Bu itirazlar ve siyasî ahvalin nazik olması neticesi, Mehmed Ali'yi Devlet-i aliyye'ye itaate mecbur etmek şekli derpiş edildi; ve damad Hâlis Rif'at Paşa ile Mehmed Ali Paşa arasındaki mülakatda, Devlet-i aliyye lehine İngiltere'nin büyük nüfuzunu kullanmak üzere Colombia maslahatgüzarı kolonel Kambel (Campbell) Mısır'a gönderildi¹⁹.

¹⁷ Hatt-ı hümayunlar, No. 40612-İ. Baş. vekâ. Arş.

¹⁸ Prince de Metternich'de Namık Paşa'ya tavassut fikrine yanaşmamasını şarhla tavsiye etmişti.

¹⁹ Hatt-ı hümayunlar No. 20392-A.

Namık Paşa bahren yardım hususunda, İngiltere'nin hiç olmazsa Akdeniz'deki filosunun Devlet-i aliyye donanmasıyla birleşerek hareket etmesini ve berren de Osmanlı kuvvetleri ilerliyerek Mehmed Ali kuvvetlerinin za'fa düşürülmesini istemiş, fakat Akdeniz'deki donanmanın azlığından ve henüz tersanelerde gemilerin hazırlanmakta olduğundan dem vurularak muvafakat edilmişti. Diğer taraftan İngiltere bizim, Mehmed Ali'ye galebe çalacağımızdan şüphe etmekte idi; nitekim hariciye nazırının bahren yardım hususunda verdiği cevabların birinde «yalnız kuvve-i bahriyye ile bu lâkırdı söylenmez herifin²⁰ askeri Konya'ya ve belki o vakte kadar İstanbul'a varır... Herif İstanbul'a yaklaştı böyle maslahatımızda ya galebe olmadığı surette musaleha itmelidir» demekte idi. Hattâ Namık Paşa karadan galebe ederiz dediğinde «şübhemiz vardır» diye mukabele etmiştir²¹. Görülüyor ki Mehmed Ali'ye karşı birbiri arkasına tevali eden muvaffakiyetsiz askeri hareketler ve Fransa'nın te'siri İngiltere'yi ümitsizliğe düşürmekte idi. Ancak Rusya ve Avusturya'nın sözde muzahir vaz'iyetleri, İngiltere'yi bize karşı mütemayil bir şekilde gösteriyordu. Buna rağmen İngiltere, nihayet 8 Şevval'de bahren yardım edemeyeceğine dair kararını bildirmek mecburiyetinde kaldı²². Esasen Namık Paşa bu hâli daha evvelden sezmiş ve muhtelif arızalarında bunu ihsas etmişti. Bunun üzerine kendisi Londra'da kalmanın lüzumsuz olduğuna kanaat getirerek İngiltere'den ayrılmaya karar verdi. Yalnız ayrılışının gizli tutulacağına dair hariciye nazırından te'minat almıştı. Bu şekle göre Mavroyeni daha bir müddet Londra'da kalacaktı. Kendisinin şahsen Londra'da kalmak istememesinin sebeplerinden biri de burada ikamet ettiği müddetce gönderdiği arıza ve mektublarına hemen hemen hiç cevap alamamış olması idi²³. Gerek İngiltere devlet ricalinin gerekse ecnebi süferanın Devlet-i aliyye'deki hadisat hakkında suallerine cevap verirken çok müşkilât çekmekte idi. Yazılarından bu haller dolayısıyla dehşetle hicab duyduğunu, «çokça ikametim iktiza itse tecennün ideceğim aşikârdır» diye bir an evvel Londra'dan alınmasını istediğini öğrenmekdeyiz. Filhakika reisefendi'nin bir tahriratı

²⁰ Bu tâbirle Mehmed Ali Paşa kastedilmektedir.

²¹ Cezayir dosyası, Başvekâlet Arşivi.

²² Hatt-ı hümayunlar kısmı No. 37560-L.

²³ Aynı tasnif, No. 46422-D ve Cezayir dosyası.

müstesna, Babıâli tarafından pek çok ihmal edilmiş olan Namık Paşa, her türlü malûmatı ya ecnebî süferaya gelen tahriratdan veya İngiliz, Fransız ve Alman neşriyatını ta'kib ederek te'min etmekte idi. Bu cümleden olmak üzere Konya civarında bulunan Çingene köprüsünde, sadra'zamanın esaretile neticelenen mağlubiyetimizi Prince de Talleyrand'dan, İran Şahı'nın, Dersaadet'e elçi gönderdiği haberini İngiliz hariciye nazırından ve bu elçinin, Bağdad'ın kendilerine verilmesi mukabilinde askerî yardımda bulunacağını, eğer bu yardım kabul olunmazsa Bağdad'ın «kıymetile»²⁴ verilmesine dâir tekliflerini gazetelerden öğrendiğini zikretmeliyiz. Hatta Mahmud II'nin Namık Paşa'yı cevabsız bırakmanın doğru olamayacağından bahisle sık sık tahrirat yazılmasına dair uzun bir hatt-ı hümayunu dahi vardır²⁵.

Namık Paşa'nın, Londra'da aynı zamanda Yunan ve Cezayir mes'eleleriyle de uğraştığını biliyoruz. Malûm olduğu üzere Yunanistan, 1829 Edirne muahedesiyle istiklâlini kazanmış ve fakat kralının tasdiki keyfiyeti kalmıştı. Bu husus da Londra mukavelesinde kararlaştırılarak Bavyera kralının oğlu prens Othon tensib edilmişti. İşte bu nokta ile bir isyan üzerine vukua gelen hüdud mes'alesinin halli keyfiyeti kalyordu. Londra Meclisi, İzdin taraflarındaki isyan neticesi hududun Şeytan adalarile²⁶ İzdin nahiyelerinin Yunanistan'da kalmasını kararlaştırmış olup, bu hususun tasdiki için düvel-i selâse elçileri tarafından Babıâli'ye birer takrir verilmiş idi²⁷. Babıâli de Mahmud II. nin bir hattı ile İzdin maddesinin, Namık Paşa'ya bildirilerek bu mecliste görüşülmesini istemekte idi. Paşa, mektubu alırmaz hem İngiliz hariciye nazırı ile hem de mezkûr mecliste aza bulunan Prince de Talleyrand ile görüşerek İzdin nahiyeleriyle Şeytan adaları ta'bir edilen bu üç adamın Devlet-i aliyye hududları içersinde kalması icab ettiğini, zira buna asla cevaz verilemeyeceğini bildirmişse de hariciye nazırı, mes'elenin meclisten tasdik edilmek suretile çıktığını, Devlet-i aliyye'nin boşuna resmî müracaat etmemesini, çünkü i'tibarı kırılacağını ve esasen lâzım gelen cevabın bu işe

me'mur Mavroyeni'ye verildiğini ilâve etmiştir. Namık Paşa'ya göre Londra meclisinde bu işler görüşülürken «ta'limat-ı mahsusa ile bir me'mur gönderilmiş ve tasdiknamelerden evvel davranılmış olsaydı önü alınması mümkün gibi zannolunur ise de şimdi güç olur» şeklinde mütalea yürütülmektedir²⁸.

Londra'daki elçiliği esnasında Namık Paşa'nın uğraştığı mes'elelerden diğeri de Cezayir'den Fransızların çıkartılması olmuştur. Elçi, Fransızların Cezayir'e hakim olmasından İngiltere'ye gelecek zarar hakkında İngiliz devlet adamlarının dikkatini çekmeğe çalışıyor. Fransızların «Cezayir'e yerleşmek için değil bir hakaretin intikamını almak için işgal ediyoruz» dediklerini, hattâ İstanbul'daki Fransa sefiri ve Guilleminot resmî bir tahrirat yazıp Cezayir'den çıkacaklarını ifade eylediğini söyliyerek müddeasını isbata uğraşıyordu²⁹.

İşte bu suretle, Cezayir münazaasına imkân nisbetinde her fırsatla temas eden Namık Paşa'nın, asıl me'mur olduğu bahri yardım hususunda menfi cevap almasına mukabil İngiltere'den silâh te'minine muvaffak olduğunu söylemek lâzımdır. Ezcümle kundaklarile beraber yirmi adet top³⁰, imaline başlanmış³¹ İngiltere topçu ve piyadesinin kullandığı tüfenklerden nünuneler verilmiş ve padişaha mahsus olmak üzere bir filikanın inşasına başlanmıştır³². Namık Paşa bundan başka Osmanlı hükümetinin gönderdiği on dört talebenin, topçu, piyade, mühendis ve bahriye mekteplerinde tahsil etmelerini mümkün kılmış ve kendi, nezaket ziyaretleri hariç, bütün askerî fabrikaları, tersaneleri ve mektepleri gezerek malûmat edinmeye gayret etmiştir. Bu arada Babıâli'ye gönderdiği bir arizasında, memleketimizde maden-i müte-nevvia dolu olduğu halde -altun, gümüş ve bakır gibi- bazıların işlendiğini, bazıların ise işlenmediğini, işlenenlerin ise altının bakıra, bakırın gümüşe karıştırıldığını ileri sürerek burada ve Amerika'da maden işleyen ustaların çokluğundan bahs ile birkaç usta gönderilmesi için irade çıkmasını istediğini ilâve etmeliyiz³³.

Namık Paşa İngiltere'de hemen her elçiye müyesser olma-

²⁴ Hatt-ı hümayunlar kısmı No. 37560-J; mezkûr vesikadaki «kıymetile» ibaresinden Bağdad'ın nakid mukabili alınması kastedildiği anlaşılmaktadır.

²⁵ Hatt-ı hümayunlar kısmı No. 46514.

²⁶ Bu adaların, Volos adaları olması muhtemeldir.

²⁷ Hatt-ı hümayunlar kısmı, No. 47667.

²⁸ Hatt-ı hümayunlar kısmı, No. 47740. — 48980-E. — 20392-C.

²⁹ Lütüfi, bu topların 1250 de İstanbul'a geldiğini yazar, *ayn. esr.*, IV, s. 102.

³⁰ Hatt-ı hümayunlar kısmı, No. 46612-H., 46662-g.

³¹ Başvekâlet Arşivi, Hatt-ı hümayunlar kısmı, No. 46612-H. — 48980-D. — 20393, 20392-A, 20392-B.

cak bir şekilde hüsn-i kabûl görmüş olup ayrılışından (20 Şevval) birkaç gün evvel vuku'bulan da'vet üzerine Windsor sarayına gitmiş, üç günlük ikametî esnasında kraliçe ile at gezintileri yapmış, hattâ avdetinde elçilere hediye vermek birkaç senedenberi âdet olmamakla beraber kral tarafından memnuniyetinin bir nişanesi olmak üzere bir çift piştov ve bir tüfenk hediye edilmiştir³¹. Bilhassa kralın, başvekilin ve hariciye nazırının padişaha sadrâzama ve reisefendiye yazdıkları namelerde de³² belirtildiği vechile, kendisinin, nezaket, dirayet ve asalatinden defaatle bahs edilmektedir. Elçi, avdetinde evvelâ Paris'e uğramış ve orada kaldığı dokuz günlük müddet zarfında Fransa kralı ve ricâlile müteaddid def'alar temaslarda bulunarak Mısır mes'alesi üzerinde görüşmüş ve bu arada, Mehmed Ali inkiyad etmezse Akdeniz'de bulundurduğumuz on beş parça sefineden başka iki kapak gemi daha gönderilerek muharebe etmiye karar verdiğini Fransa devletinden söz almıştır. Bilindiği üzere İstanbul'a Rus donanması gelince Devlet-i aliyye nezdine gönderilen Fransa sefiri, Rus donanmasının gelmesini «tensib etmiyerek Mehmed Ali'yi itaate alacağını taahhüd etmiş ve Rus donanmasının avdeti istenebilmişti». Namık Paşa, Fransa'ya Mehmed Ali'nin türlü behane ve desiseler ile entrikalar çevirdiğini etraflıca izah ederek «elçinizin tedbir ve harekâtı kuvve-i harbiyeye istinad etmedikçe Fransa devletinin dostluğu Devlet-i aliyye hakkında mucib-i zarar olacağı»nı dermiyan eylemişti. Bunun üzerine mezkûr sözün alındığını görmekteyiz³³. Bundan sonra Fransız başvekili ile hariciye nazırından da aldığı mektupları hamilen yola çıkan Paşa³⁴, Frankfurt ve Berlin yoluyla Saint Pétersbourg'a hareket etmiştir³⁵.

Namık Paşa'nın, İngiltere'den alelacele ayrılarak Saint Pétersbourg'a uğramasının diğer bir sebebi de Rus kuvvetlerinin İstanbul'a gelmesi hadisesi idi. Bu haber Avrupa'da pek büyük bir te'sir icra etmiş ve «Rusya devletinin bu vesile ile İstanbul'u istilâ fikrinde olduğuna ve gönderilen askeri geri alamıyacağına dâir bir rivayet» intişar etmişti³⁶. Esasen Namık Paşa'nın kendi-

³¹ Aynı tasnif, No. 48980-E.—20392-D.

³² Namık Paşa'nın, İstanbul'a avdeti esnasında yollarda bir hayli zaman geçeceğini düşünerek, İngiltere ve Fransa'dan aldığı nameleri maiyetindeki zevattan biriyle gönderdiğini öğreniyoruz.

³³ Namık Paşa'nın *Sefaretnâme-i mahsusa'sı*.

sine verilen tâ'lîmatda «lüzum görüldüğü halde Rusya'ya gitmekliği» kaydı dahi mevcut olduğuna göre, vaz'iyeti öğrenmek için alelacele Saint Pétersbourg'a hareket etmiştir. Namık Paşa'nın burada karşılanması için Rusya İmparatoru tarafından mihmandarlar gönderildiğini, parlak bir şekilde imparatorun i'zaz ve ikram ettiğini *Sefaretnâme-i mahsusa'sından* tafsilâtile öğrenmekteyiz. Kendisinin, Nikola ile ettiği mülâkatlar dikkate şayandır ve bu görüşmelerinde Orlof da hazır bulunmuştur. Görüşmelerinden birinde imparator Nikola: «gönderilen askerden Devlet-i aliyye'nin emin ve mutmain olmadığı ve halkın lisanında bir takım sözlerin deveran ettiği kendince malûm ise de bu muavenet hususu ancak bir komşunun hanesinde zuhur eden harikin sirayet ve tevsini men' için ittihaz olunan tedabir-i tahaffuzkârane kabilinden olarak Rusya askerinin mukaddema Edirne'ye vürudunda ileriye harekete mani' yoğiken öyle bir teşebbüsün sebkât etmemesi İstanbul'u zabt ve istilâ fikrinde bulunmadığına delil idüğünü ve Besarabya'da yüzelli bin asker mevcut ve hazır ve Devlet-i aliyye'nin emrine muntazır bulunduğu etrafa su'i misal olmamak üzere Mısır askerinin def' ve tevbihi ile ref-i gail için lüzumu kadar askerinin ve icab iderse kâmilin mevcut-ı mezkûrın celb ve isti'mali hakan-ı müşarünileyh hazretlerinin yed-i iktidar ve ihtiyarında bulunduğu ve kumandan-ı müşarünileyh Orlof'a ol babda evamir-i lâzime i'ta kıldığını bilbeyan buralarını ve şu hususta hulûs-u niyetini ve bir de Mısır askerinin vardığı mahaller ehalisinin hüsn-ü kabûl ve ihtiram göstermekte olması ve şu muamelenin mukaddema Rusya askeri hakkında dahi vukua gelmesi idare-i hükûmetde bir sebep ve hikmetin vücudunu mebnî olmak ve bu da hakan-ı müşarünileyh hazretlerinin malûmı bulunduğu lâzım geleceğinden bu hâli mucib olan esbabın tedkikile celb-i hoşnudi-i teb'aya ihtimam idilmesi lüzumunu» tavsiye etmişti. Namık Paşa İstanbul'a avdetinde bunları Mahmud II. ye anlatmış ve hükümdarın üzüntüsünü izaleye çalışmıştır³⁷. İşte bu gibi ahval içersinde İstanbul'a avdet eden Namık Paşa, asakir-i hassa mirlivalığı vazifesine döndüğünde (1249), padişahın muhibbânı arasına katılarak boş vakitlerini ekseriya sarayda geçirmeğe başlamıştır³⁸. Bir aralık onu, suvari ve piyadeden mü-

³⁶ Aynı vesika.

³⁷ *Musavver Servet-i Fânun*, No. 81; *Tarih Vesikaları*, No. 9, s. 220—227.

rekkeb bir liva asker ile Bozok, Yozgat ve diğer bâzı köy ve kasabalarda şekavetini arttırarak bir çok zararları mucib olan Kadıkıran namındaki eşkiyanın tenkiline me'mur olduğunu görüyoruz³⁷. Fermanlı i'lân edilip üzerine kuvvetler gönderileceğini duyan Kadıkıran derhal firar ederek Sivas'a ve oradan da Deliklitaş derbendine kaçmak suretile ortadan kaybolduğundan Namık Paşa'nın bu tarafa gönderilmesine hacet kalmamıştır (Cemâziyelahir 1249 = Ekim, Kasım 1833).

Bu sıralarda askerin ta'lim ve terbiyesi için orduda ihtiyaç pek fazla olduğundan, memleketimizde dahi zabıt yetiştirecek bir mektebin teessüsü arzu ediliyordu. İşte bu ihtiyaç ve zaruret tahtında Harbiye mektebinin açılmasına karar verilerek tanzim ve idaresi, ihtisas sahibi bir zat olan Namık Paşa ile hassa ordusu müşiri firarî Ahmed Fevzi Paşa uhdelere havale kılınmıştır³⁸. Ahmed Fevzi Paşa tarafından Selimiye'de teşkil edilen Sibyan bölükleri, tamiri tamamlanan Maçka'ya nakledilerek tedrisata başlandığını, basma takımı ve ders âletleri gibi levazımâtın Avrupa'dan getirildiğini biliyoruz (1250—1834)³⁹.

Avrupa devletlerinin dikkat nazarlarını üzerimize çevirdiği ve elçilerini memleketimizden hiç eksik etmedikleri şu sıralarda Paris'e olduğu gibi Londra'ya da daimi bir elçi gönderilmesi icab etmekteydi. Bilhassa Mısır ve Cezayir mes'eleleri gibi devleti fazlasıyla meşgul eden gâilelerin halli, ve aynı zamanda Londra'daki gerek resmî çevrelerin gerek halk efkârının öğrenilmesi lâzım geliyordu. Esasen Namık Paşa ilk Londra sefaretinde iken gönderdiği bir arizada⁴⁰, İngiltere'de lisan bilir nazır rütbesinde bir elçinin bulundurulması lüzumunu işaret etmişti. Londra ile aynı derecede addedilen Paris'e, bu sırada Âmedî Reşid bey elçi olarak gönderilmiş ve sonra da Londra'ya Namık Paşa tâyin edilmiştir (Rebi'ülevvel 1250 — Temmuz, Ağustos 1834)⁴¹. Uhdesine bir hafi ta'lîmatname⁴², bir de İngiltere kralına hitaben na-

³⁷ *Takvim-i Vekayi*, No. 7, 18, Cemâziyelahir 1249.

³⁸ Mehmed Es'ad, *Mirat-ı Mekteb-i Harbiyye*, s. 2; Fahir Yeniçay, *Tanzimattan Evvel Ve Sonra Fizik Tedrisatı Hakkında Bir Taslak*, (*Tanzimat*, I), İstanbul Maarif Matbaası 1940, s. 467.

³⁹ Mehmed Es'ad, *agn. esr.*, s. 11.

⁴⁰ *Cezayir dosyası*, 15 Ramazan 1250 tarihli evrak, Başvekâ. Arş.

⁴¹ *Takvim-i Vekayi*, No. 87, 27 Rebi'ülevvel 1250.

⁴² Hatt-ı hümayunlar kısmı, No. 46505. — 37532, 37532-A.

me-i hümayun tevdi edilerek Viyana yolu ile Londra'ya hareket ettiğini gördüğümüz bu zat, 12 Cemâziyelahir 1250 (16 Ekim 1834) tarihli arizasında⁴³, Avusturya imparatoru ile Moravya'nın merkezi olan Brunn'deki bir ta'limhanede mülakat ettiğini ve daha sonra saraya gidilerek Devlet-i aliyye'den bahis açıldığını, bu cümleden olmak üzere Londra'ya azimetin maslahat dolayısıyla bir sefirin lüzumlu olmasına mebni vukua geldiğini, İstanbul'da iken mekteb açılmış olup bir diğerinin daha açılmakta olduğunu, Anadolu'da yolların yapıldığını, reyanın rahat ve huzur içinde bulunduğunu krala anlatmış olduğunu, kraliçe ve hanedan azasile konuştuğunu söyler. Namık Paşa bilahare Viyana'ya giderek Metternich ile dahi yedi sekiz defa görüşmüştür. Namık Paşa, Metternich'in Rusya ve Mehmed Ali hakkındaki fikirlerini ve bu hususta Avusturya'nın noktayı nazarını bu suretle hülâsa ettiğini yazmaktadır: «Rusya, İngiltere ve Fransa'nın şübhelendikleri gibi hiç bir kötü niyet beslememektedir. Hattâ evvelki adaveti dahi yoktur. Rusya, Devlet-i aliyye'nin bir karyesini bile almak istemez, zira adam, yemekten kalktıktan sonra yemek teklif itseler iştahası olmaz. Nemçe devleti dahi bu garazlarda değildir. Hususa İngiltere Devlet-i aliyye'nin asayiş ve istikrarını muhafaza diyerek bir takım donanmasını ol sulara sokarak her kesi kuşkulandırdı. Alehusus Nemçe devleti onlardan ziyade muhafazasını arzu eyler. Onların dahi bizlerin sâlik olduğu mesleğe sülûk itmelerini kelimat-ı muknia ile ikna' eyle. Mehmed Ali fransalunun perverdesidir. O, muktedir ve mutasarrıf bir âdemdir. Eğer bu âdem Devlet-i aliyye'ye mutasarrıf olursa rusyaluya mukavemet eder. Fransa ve İngiltere bu zaamdadırlar. Maazallah böyle bir şey olursa Nemçe, habisin aleyhine koşacaktır».

Viyanadan ayrıldıktan sonra Paris'e ve 12 Receb tarihinde de Londra'ya giden Namık Paşa, 9 Ramazan tarihli bir arizasında⁴³, kral tarafından Brighton sarayında kabul edildiğini, bu sarayda kaldığı üç gün zarfında daima kral ile beraber yemek yediklerini, Mehmed Ali hakkında söz açıldığı zaman, Avrupa devletlerinin Mehmed Ali ile Devlet-i aliyye arasında harbe taraftar olmadıklarını, fakat halen Berrüşşam'ı Mehmed Ali'nin ayaklandırmaya çalıştığını, bu hâl ise yaranın tekrar açılmasını

⁴³ Hatt-ı hümayunlar kısmı, No. 46422 F.

mucib olacağını, binaenaleyh isyan etmemesi için Mısır gemilerinin Devlet-i aliyye'ye verilmesi lazım geldiği, bunun için de İngiltere'nin ön ayak olması icab ettiğini bildirmektedir. Hattâ bu fikrini vükelâya dahi açtığını, vükelâ tensib ettikleri halde Wellington'un bir müddet daha beklememiz lâzım gelmektedir diye cevap verdiğini ilâve etmektedir. Oâun, bu arada gümrük tarife kanunu ile meşgul olduğunu, bu mevzu üzerinde İngiliz devlet adamlarile mücadele ettiğini de zikr edebiliriz⁴⁴. 24 Şaban tarihli şifreli diğer bir mektubunda ise İran Şahı Feth Ali Şah'ın vefat ederek yerine Abbas Mirza-zade Mehmed Şah'ın geçtiğini, her ne kadar Rusya bunu tasdik etmiş ise de şahın çok evlâdı olması hesabı ile ihtilâl çıkabileceğini, Rusya'nın bu vaziyetten istifade ederek Hind'e inmesi korkusile İngiltere'nin fevkal'âde telâşa düştüğü ve kararsız olduğunu, binaenaleyh metalibimiz bakımından husule gelen fırsatların kaçırılmamasını, İngiltere gibi bizim de İran'a hemen bir elçi ta'yin etmemiz lâzım geldiğini ısrar ile bildirmekte olduğu gibi Cezayir'in iadesi hususunda Palmerston ile uzun uzun görüştüğünü öğreniyoruz. Bilâhère Trablus konsolosunun azli bakımından da müteaddid def'alar Wellington ile görüşerek⁴⁵ Devlet-i aliyye'nin kat'iyen bu kimseyi istemediğini bildirmiş ise de başvekil azli tarafına gitmemiş «eğer istemiyorsan konsolosluk beratını alub def'idiniz» gibi soğuk bir mukabelede bulunmuştur. Namık Paşa'nın azimkârane konuşması Wellington'u azil keyfiyetine yaklaştırmışsa da bir müddet sonra kabinenin düşmesi buna imkân vermemiştir. Namık Paşa'nın, Londra'ya daimî elçi olarak ta'yin edilen Beylikçi Nuri Efendi'nin muvasalat tarihi olan 21 Zilkadeden itibaren bir ay kadar daha Londra'da kalarak yeni kabinenin Devlet-i aliyye hakkında ta'kib edeceği siyaseti de öğrendikten ve bu hususta eski kabinenin hariciye nazırı olan Palmerston ile görüştükten sonra İstanbul'a avdet ettiğini (1251 — 1835/1836) ve eski vazifesi olan Asakir-i şahane mirlivalığına geçtiğini görüyoruz⁴⁶.

⁴⁴ Hatt-ı hümayunlar kısmı, No. 37531, 37531-A, 37530-B; Namık Paşa'nın şifreli arzısında (Fransa-muvafık), (Paris-şöhreti mukim), (Devlet-i aliyye-Kavi) ve (İngiltere-bikarar) gibi tâbirler görülmektedir.

⁴⁵ Hatt-ı hümayunlar kısmı, No. 37520-A; 46422-G; 46424; 46440-B.

⁴⁶ Namık Paşa'nın 1248 ve 1250 Londra sefaretleri için ayrıca şu vesikalarla bk.: Hatt-ı hümayunlar kısmı No. 37560, 48980-B, 37560-M, 46422-C, 47070,

Namık Paşa, aynı sene içinde usul ve muamelât-ı bahriye üzerinde Londra'da edindiği bilgilere binaen, o sırada kapudan-ı derya bulunan Tahir Paşa'nın talebile bahriye sınıfına intisab ile yine bu sene Recebinin dördünde⁴⁷, kapudan-ı deryanın Akdeniz'e çıkması dolayısıyla beş bin kuruş maaşla rütbesi ferikliğe terfi' kılınmış⁴⁸ ve bir müddet sonra Trablus'da vukua gelen isyanın bastırılması için Muharrem 1252 (1836 Nisan/Mayıs) de Tahir Paşa refakatile oraya gönderilmiştir. Bu isyanın elebaşlarından biri olan Mısıratalı Mehmed isimindeki âsi, hükümet kuvvetlerini oldukça uğraştırmıştı⁴⁹. 11 Receb 1252 (23 Ekim 1835) de kapudan-ı deryadan gelen mektubda⁵⁰ İngiltere, Fransa, İspanya ve İtalya konsoloslarının nifak sokarak karışıklıkların artmasına sebebiyet verdiklerini, silah kullanma yasağını av bahanelerile ihlâl ettiklerini, ve kendi hizmetlerinde bulundukları yerli kimselere tebe'aları imiş gibi muamele yaptıklarını görmekteyiz. Âsiler üzerine gönderilen bu kuvvetler on beş ay uğraştıktan sonra isyanı bastırmağa muvaffak olmuşlardır. Namık Paşa'nın buradaki çalışmasına binaen rütbesi Asakir-i şahane-i redife ferikliğine (1253—1837/1838) tahvil edilerek, o sırada yapılacak olan Rus askerî manevralarında bulunmak üzere vaki da'vet üzerine Saint Pétersbourg'a me'mur edilen Aydın valisi Fethi Paşa yerine otuz beş bin kuruş maaşla vali vekili olmuş⁵¹ ve bir müddet sonra teşekkül eden Karantina meclisi riyasetine getirilmiştir. Bu esnada İstanbul'da kolera salgını baş gösterdiğinden ciddi tedbirlere tevessül etmek mecburiyeti hasıl olmuş ve mezkûr meclisin şer'î işlerinin tedviri için sudurdan Es'ad Efendi, sıhhi ve tıbbî işlerine bakmak üzere de Anadolu Kazaskeri Abdülhak Molla nasb edilmişti⁵². Karantinanın frenk icadı olduğu ileri sürülerek bidayette mümanaat bulunduğu ve bilâhère bir formül bulunmak suretile kabul edildiğini biliyoruz⁵³. Fakat karantina meclisinin şer'î işlerini deruh-

47281, 4880-A, 46651-A, 19887, 48980-C, 48980-F, 46574, 46635, 37520, 46651, 37530-A, 37480-B, 37520-B, 37489

⁴⁷ Lütü, *agn. esr.*, V, 17.

⁴⁸ *Stail-i Ahval defterleri*, II, 228. V, 40.

⁴⁹ Lütü, *agn. esr.*, V, 56—57.

⁵⁰ Hatt-ı hümayunlar kısmı, No. 51989. — 25992; Lütü, *agn. esr.*, V, 96 97.

⁵¹ Abdülhak Molla'nın Viyana'dan mütahassis doktorların gelmesinden sonra eski vazifesine avdet etmiş olduğunu söylemeliyiz.

⁵² Lütü, *agn. esr.*, V, s. 135—136.

de eden Es'ad Efendi ile Namık Paşa'nın arası açıldığından Cemaziyelahir 1254 (Ağustos/Eylül 1838) de verilen bir arz ile Paşanın, «orada bulunması, maslahatca muzir olduğu suretçe, eğerçi, Paşa-yı mumaileyh lisana aşına ise de meclis-i mezkûrda lisan bilmenin pek de lüzumu olmayacağından» bir başkasının nasb olunması istenmiş olduğunu görüyoruz. Mahmud II.'nin azil keyfiyetine taraftar görünmemesine rağmen⁵³ Paşa, bir müddet sonra yâni Şevvâl sonlarında Dar-ı şûrây-ı askeri komisyonuna nakledilmiştir⁵⁴. Bilâhare Selanik (Zilhicce 1255- Şubat/Mart 1840) ve Tırhala (15 Cemaziyevvel 1256- 15 Temmuz 1840) sancaklarına tâyin olunan bu zat, 1258 (1842/1843) de son mansabından infisali vuku bulunca Selanik vapuru ile avdetini müteakib, devletlerce gösterilen lüzum üzerine Kerbelâ'ya tahkikat me'muru olarak gönderilmiştir (12 Safer 1259- 14 Mart 1843)⁵⁴. Kısa bir müddet zarfında bu işi halledib⁵⁴ tekrar İstanbul'a döndüğü zaman tensikat-ı askeriye dolayısıyla Edirne'de tecemmü' eden üçüncü orduya reis-i erkân nasb edilmiş ve bu arada ordu ile beraber Manastır'a gitmiştir. Namık Paşa bu vazifede iken 11 Zilkade 1259 (3 Aralık 1843) tarihinde henüz kırk yaşında olduğu halde vezaret rütbesine terfi' ettirilerek altmış bin kuruş maaşla Beşinci Arabistan Ordusu müşirliğine tayin olunmuştur⁵⁵. Ancak Rebi-ülevvel ortalarında (1250—1844/1845), Nemçe vapuru ile mahalli me'muriyetine muvasalat eden Paşa, beş sene kadar süren Arabistan müşirliği esnasında buralarda muntazam asker teşkilile, Dürzi ve Marunî mücadelesile âsi arabları te'dib, asayiş te'min ve tedahülde kalan vergilerin tahsili gibi mesail ile uğraşmıştır. Ma'lûm olduğu üzere Cebel Lübnan'daki Dürzi ve Marunî'ler, bizim devletin iyi bir siyaset ta'kib edememesi ve bilhassa Beşir Kasım'ın beceriksizliği gibi sebebler yüzünden birbirleriyle anlaşamamışlar ve devleti senelerce uğraştıran bir mes'ele halinde devam etmiştir⁵⁶. Cebel Lübnan mes'elesi haricin de müdahalesine sebep

⁵³ Hatt-ı hümayunlar kısmı, No. 25555. — 18670.

⁵⁴ *Ceride-i Havadis*, No. 13, 130, sene: 1259.

⁵⁵ *Aynı gazete*, No. 158; sene: 1259; Başvekâlet Arşivi, *Sticill-i Ahval defterleri*, II, 228; Lûtfi, *agn. esr.*, VII, s. 81; *Musavver Servet-i Fünun*, No. 81, sene: Safer 1310; Enver Ziya Karal, Mehmed Namık Paşa'nın hal tercümesi, *Tarih vesikaları*, s. 220—227.

⁵⁶ Cebel- Lübnan mes'elesi için bk.: Lûtfi, *agn. esr.*, VIII, 56, 73, 102, 104; İslâm Ansiklopedisi, *Dürzi* maddesi.

olunca bu iş ile meşgul olmak üzere hariciye nazırı Şekib Efendi buraya gönderilmiş ve Şekib Efendi Beyrut'a gelmesini müteakib Namık Paşa ile buluşmak üzere Deyrülkamer'e gitmiş idi. Namık Paşa tarafından Şam, Haleb, Urfa, Mar'aş ve Diyarıbekir'den vücade getirilen yirmibir bin neferden mürekkebin kuvvete dayanılarak evvela ahali nezdindeki silahların toplattırılmasına başlandı. Zira Cebel Lübnan Mısır hakimiyetinde iken Devlet-i aliye tarafından marûnilere el altından otuz altı bin tüfek verilmiş Mısır da düzilere yirmi bine yakın silâhla yardım etmişti. Arabistan müşirinin silâhları toplattırma emri, Cebel Lübnan'da büyük şikâyetleri mucib oldu. Bilhassa Fransa başta olmak üzere Avrupa devletleri dahi müdahaleye kalkıştılar ve Şekib Efendi'nin hariciye nezaretinden çekilmesine sebep oldular. Gerçi silâhların alınmasında zabitanın bazı yolsuzlukları vuku' bulmuş ve bu arada Zuk kariyesinde vaki' hadisatın tahkiki için müşir tarafından mirliya İbrahim Paşa gönderilerek fâillerin tecziyesi yoluna gidilmiştir.

Namık Paşa'nın bundan sonra Kudüs, Halilürrahman ve civarındaki âsileri te'dib ile tedahülde kalan dört beş senelik vergilerin tahsilinde gösterdiği muvaffakiyet üzerine maaşı, bir hatt-ı hümayun ile diğer müşiran-ı izam gibi yetmiş bin kuruşa yükseltilmiştir⁵⁷. Buradaki vazifesinden sonra Irak ve Hicaz ordusu müşirliğine tahvil-i me'muriyet etmiş olduğunu gördüğümüz bu zat, 1260 Şabanının son günü (14 Eylül 1844) Haleb'den hareketle Urfa, Diyarıbekir ve Musul tarikile Bağdad'a vasil olmuştur. Yalnız, bu esnada karantinanın devam ettiğini, herkesin olduğu gibi Paşa'nın da me'muriyetine giderken Birecik'te on iki gün karantinada kaldığını ilâve edelim⁵⁸.

Kendisinin, Irak ordusu müşirliği sırasında mühim bir hadise olarak Süleymaniye sancağındaki Hindiye ahalesinin isyanı göze çarpmaktadır. Aldığı ciddi tedbirler sayesinde isyanı bastırmağa muvaffak olmuş ve yirmi üç Şaban 1266 (5 Temmuz 1850) tarihinde gönderdiği tahriratında da bildirdiği üzere bu işte medhal-dar olan Süleymaniye sancağı kaymakamı Abdullah Paşa'yı ailesi iki biraderi ve hemşiresile birlikte İstanbul'a göndermiştir⁵⁹. O

⁵⁷ Başvekâlet Arşivi, Dahiliye iradeleri kısmı, No. 917.

⁵⁸ Hatt-ı hümayunlar kısmı, No. 11373.

⁵⁹ Hatt-ı hümayunlar kısmı, No. 12808.

devirde Bağdad havalisinde kabileler ikide bir vak'a çıkarmakta, bu havaliye bir hayli zararlar vermekteydiler. Buna çok def'a hükümet adamlarının beceriksizliği, aralarındaki anlaşamamazlık ve mali müzayaka gibi hadiseler sebep oluyordu. Nitekim Bağdad valisi Vecihi Paşa'dan alınan 13 Cemaziyelevvel 1267 (16 Mart 1851) tarihli tahriratlarında bu cihetleri etrafıle anlatmakta, Irak ve Hicaz ordusu müşirliği ile Bağdad valiliğinin bir elden idare edilmesini doğru bulmaktadır. Filhakika bu görüş Babıâli'ye de uygun görüldüğünden 18 Muharrem 1268 (14 Kasım 1851) de sâdir olan bir irade ile Irak ve Hicaz müşirliği ve Bağdad valiliği Mehmed Namık Paşa'ya tevcih olundu⁶⁰. Uhdesinde Irak ve Hicaz ordusu müşirliği ile Bağdad valiliği cem' edilen Namık Paşa'nın memleketde hüküm süren asayişsizliği izale hususunda büyük bir gayret sarfettiğini görüyoruz. O aralık Müntefik aşireti şeyhi Mansur'un tağallübü, halkı müşkül bir vaz'iyete sokmuş bulunuyor ve ilk iş olarak bu âsi şeyhi yola getirmek lâzım geliyordu. Namık Paşa şeyh Mansur üzerine şeyh Salih'i tasallut etmiş, diğer taraftan Vadi (?) gailisini halletmeğe çalışmıştır⁶¹ ve muvaffak da olmuştur. Ancak, Şeyh Mansur'un yerine Şeyh Salih'in tayini iyi karşılanmamış, Basra valisi Ma'suk Paşa'nın 21 Receb 1268 tarihli tahrirâtı Babıâli üzerine tesir icra ettiğinden Namık Paşa 29 Şevval 1268 (18 Ağustos 1852) de⁶² Bağdad'dan alınarak Karadeniz ve Akdeniz muhafızlıkları inzimamile Tophane müşirliğine getirilmiştir⁶³. Yalnız Bağdad valiliğinden ayrılmadan bir kaç gün önce gelen bir hükümde Bağdad, Musul ve Şehr-i Zur eyaletlerinde câri olan bakır paranın kalpları çoğalması münasebetile bunların tedavülden kaldırılarak yerlerine dört bin kiselik yeni beş paralıkların darb edilmesine dâir bir emir görülmektedir⁶⁴. Bundan da anlaşıldığına göre Bağdad ve havalisinin mali cihetten müzayakası gittikçe artmakta olup merkezce dahi bâzı tedbirlerin alınması lüzumu hasıl olmuştur. Durum bu şekilde iken yeni vazifesine hareket eden Paşa teşek-

⁶⁰ Dahiliye İradeleri kısmı, No. 14790; 15714. *Mühimme defteri*, No. 258, s. 48.

⁶¹ Aynı kısım, No. 15781; *Mühimme defteri*, No. 258, s. 90.

⁶² Namık Paşa Irak ve Hicaz orduları müşirliği ile Bağdad valiliğinden Arabistan ordusu müşirliğine tâyin edilmek istenmişse de bilâhare mezkûr memuriyete tahvil edilmiştir. Bk.: Dahiliye İradeleri kısmı, No. 15765.

⁶³ *Mühimme defteri*, No. 258, s. 97.

kür mektublarında dokuz seneden beri İstanbul'dan ayrı olduğu ve bu sebeble memnuniyetinin hududsuz bulunduğunu anlatmaktadır. O, bu vazifesi esnasında o zamanlar yeni ihdas edilen Mecidi nişanının ikinci rütbesile taltif edilmiş ve 29 Receb 1269 (8 Mayıs 1853) tarihinde Ticaret nazırlığına tâyin edilerek vükelâ meyanına dahil olmuştur⁶⁴.

Bu sıralarda Kırım harbinin zuhur ettiğini ve maliyesi düzgün olmıyan Osmanlı devletinin müşkil bir vaziyete girdiğini, bu yüzden Avrupa bankerlerinden para istikraz etmek mecburiyeti hasıl olduğunu biliyoruz. Bir arz tezkeresinde hükümetin, masrafların gittikçe arttığı, vukua gelen borçların tesviye edilemeyecek hale geldiği ve bâzı tedbirler alınmazsa «ilerisi idareden kalacağı umur-ı bedihiyyeden olduğu misillü buna derman olacak tedabir, istikraz maddesine muhtabı» bulunduğu kanaatine varıldığı görülmektedir. Bunun üzerine mali müzayakaya çare bulmak vazifesi Namık Paşa'ya tevdi' edildi. Kendisi Londra ve Paris bankerlerinden ödünç para almak üzere Avrupa'ya gönderildi⁶⁵. Namık Paşa'nın bu me'muriyeti aynı zamanda Kırım harbi dolayısıyla Fransa ve İngiltere'nin Osmanlı devleti ile ittifakını temin hususunu da tazammun etmekte idi. Namık Paşa'nın Paris ve Londra'da istikraz için sarfettiği gayret boşuna gitmiş ve kendisi İstanbul'a eli boş olarak dönmüştür. O sırada Paris sefiri bulunan Veli Paşa ile Fransa hariciye nazırının gönderdiği mektublardan öğrendiğimize göre Namık Paşa'nın istikraz işinde muvaffak olamaması, kendisine verilen talimatın kifayetsizliğinden doğmuştur. İstikraza mani olan sebebler arasında fâiz hadlerinin fazlalığı ve karşılık göstermek hususunda düşülen ihtilâfları da zikr edebiliriz⁶⁶. Namık Paşa'nın, ticaret nazırlığı sırasında Paris sefaretine ta'yini düşünülmüşse de Abdülmecid'in muvafakat etmemesi yüzünden iş geri kalmış ve bir müddet sonra nezaretten infisal etmiştir. Ma'zuliyeti esnasında yâni 23 Şaban 1271 (12 Mayıs 1855) de tebdilen birinci rütbe Mecidi nişanile taltif edilmiş⁶⁷ ve bu tarihlerde Bursa'da vukua gelen büyük zelzele dolayısıyla bu şehre gönderilmiş ve Babıâli pek ziyade hasara uğrıyan Bursa'nın tāmiri için üç senede ödenmek üzere üç bin kise tahsis et-

⁶⁴ Enver Ziya Karal, *adı geçen makale*, s. 225 ve başkaları.

⁶⁵ *Mühimme defteri*, No. 258, s. 181.

⁶⁶ Dahiliye İradeleri, Şaban 1270 — 23 Şaban 1271 evrakı.

mişti. Fakat hükümetin istediği kefalet ve rehin, felâketzede halkın yüklenemeyeceği ağır şartlar olduğundan bu meblâğ hiç kullanılmamıştır. Namık Paşa, me'muriyyet-i mahsusa ile tâyin olduğu Bursa'ya 28 Zilhiccede vali nasb olundu ve bu valiliği zamanında başta cami'ler olmak üzere harap olan binaların ta'mirine çalıştı. Namık Paşa'nın valiliği zamanında Gemlik'te büyük bir yangın olmuş ve Paşa, bu yangında zarar görenler için Padişah'tan bir mikdar para te'min etmiştir⁶⁷. Bursa'dan sonra 22 Rebi'ülahir 1273 de Kastomonu, aynı senenin Zilkadesinde, Mekke-i Mükerreme Şeyhülharemlîği ve Aktar-ı Yemaniyye nezareti inzimamile Habuş ve Cidde valiliğine tâyin edildi. Kendisi Cidde valiliği esnasında me'murların tedavülde kalan maaşlarını verdikten başka Cidde hazinesine de on dört bin kise para te'min eylemiştir.

Namık Paşa, Zilhicce 1276 (Haziran/ Temmuz 1860) da Dar-ı şûrây-ı askerî riyasetine getirilmiş, 21 Zilhicce 1277 (30 Haziran 1861) de seraskerliğe nasb olunarak birinci rütbe Osmanî nişanile taltif edilmiştir. 24 Rebi'ülevvel 1278 (29 Eylül 1861) de ise tekrar yine Bağdad valiliğine gönderilmiş⁶⁸ ve Bağdad vilayetine Musul ve Basra'da ilâve edilerek kendisine gayet geniş bir ülkenin mülki ve askerî bütün umuru, kaymakam azil ve nasb etmek gibi salâhiyetle tevdi edilmiştir⁶⁹.

Bu valiliği esnasında Namık Paşa'nın Irak havalisinin ötedenberi bozuk olan asayişini düzeltmeğe, ikide bir baş kaldıran aşiretleri yatıştırmağa ve hayli i'mar faaliyeti göstermeğe muvaffak olduğunu söyleyebiliriz. Filvaki Rebi'ülevvel 1281 (Ağustos/ Temmuz 1864) de isyan halinde bulunan aşiretleri üzerlerine Talîa taburları ve suvari ejder alayı sevk etmek suretile perişan ettiği görülmüyor. İmar sahasındaki faaliyetine gelince, Basra tersanesini İstanbul'dan getirttiği vapurlar ile takviye etmiş, Fırat ve Dicle nehirleri üzerinde seyr-i sefayını arttırmış, köprüler inşa ettirmiş ve bu arazi üzerinde cedveller açtırarak toprağı ekilebilir hale getirmiş, mutasarrıflık ve kaymakamlık binalarile askerî kışlalar, mektebler ve yollar yaptırmıştır⁶⁹. Malî bakımdan da mühim işler ifa eden bu zat, bilumum gümrük varidatını Bağdad hazinesine

⁶⁷ Dahiliye iradeleri, No. 23388, 23566; *Mühimme defterleri*, No. 258, s. 106.

⁶⁸ *Mühimme defterleri*, No. 261, s. 87. ve 93.

⁶⁹ *Mühimme defterleri*, No. 260, s. 93; *Musavver Servet-i Fünun*, aynı sayı; Enver Ziya Karal, Adı geçen makale (*Ayn. mec.*).

getirmesini sağlamış, ticareti arttırmış, arazi üzerinde edilen tapu sahtekârlıkları gibi su-i istimaleri önliyerek vergi tahsilâtını muntazam bir hale soktuktan sonra, Bağdad hazinesini muzayakadan kurtarmış ve İstanbul'a yüz yirmi bin kise göndermiştir. Bu paranın on iki bin kisesile masrafını bizzat kendisi ödediği, dâire-i umur-u askeriyeye'yi yâni bu günkü Üniversite merkez binasını inşa ettirmiş, mütebakisile bir zırhlı alınmış, Çerağan sarayı, Unkapanı'ndaki değirmen ve sâire gibi binaların bir kısım masrafları te'min edilmiştir⁷⁰. Namık Paşa, Bağdad'daki başarısının neticesi olarak Nişan-ı Osmanî'nin birinci rütbesi ve murassa'ı ile taltif edilmiş olmakla beraber İran şahı tarafından tasvir-i şahî ile murassa' bir nişan verildiğini görmekteyiz.

Namık Paşa, Bağdad valiliğinden infisalini müteakib 1284 (1867/1868) de ikinci defa olarak Kara ve Akdeniz boğazları muhafızlıklarile ve Tophane müşirliği inzimamile serasker, Şaban 1288 (Ekim/Kasım 1781) de Şuray-ı Devlet reisi, 5 Ramazan 1289 (6 Kasım 1872) de Bahriye nazırı, 22 Şevval 1292 (23 Kasım 1875) de üçüncü defa serasker, aynı sene içersinde tekrar Bahriye nazırı oldu. 23 Muharrem 1293 (20 Şubat 1876) de saniyen Şuray-ı Devlet riyasetine getirildi ise de bu vazifede çok kalmadı ve Meclis-i vükelâya me'mur edildi. Daha sonra ayan azalığına (1294-1877/78) ve Hazine-i hassa nazırlığına (1295-1878/79) ta'yin olunan Namık Paşa, 12 Muharremde çıkan bir irade-i seniyye mucibince, Rusya ile ceryan edicek olan mütareke ve musalâha müzakereleri için Server Paşa ile beraber ikinci murahas olarak Rumeli'deki Kızanlık kasabasına gönderildi⁷¹. Oradan avdetinde üçüncü defa olmak üzere kenisine Tophane müşirliği ile yaver-i ekremlik tevcih edildi. Aynı sene içinde Kırım sahillerinde bir sayfiye şehri olan Livadya'da ikâmet etmekte bulunan Alexandre II. ye padişahın bir namesini götürdü ve Şevval 1296 da İmparator tarafından kendisine Alexandre Nevski nişanı verildi⁷². Daha sonraları Namık Paşa, ilgay-ı kavaim komisyonu (1296-1879/80) ve Umur-ı nafia komisyonu reisliklerinde bulunmuş ve lağvına

⁷⁰ *Musavver Servet-i Fünun*, aynı sayı; Enver Ziya Karal, aynı mecmua; Kemal Emin Bara, *Benzeri azalan simalar*, (Cumhuriyet gazetesi), No. 8894.

⁷¹ Hazine-i Hassa Nezareti vekâleten Adliye Nazırı Saffet Paşa'ya verilmiş bulunmaktaydı.

⁷² Hariciye iradeleri kısmı, No. 17261.

kadar (1305-1887/1888) aynı vazifede kalmıştır. Bu arada Mecidi nişanının murassa'nını, imtiyaz nişanını, altın ve gümüş madalyalarını da ihraz ettiğini görmekteyiz. Bu zat hayatının son beş senesini istirahatle geçirmiş ve nihayet 21 Safer 1310 (14 Eylül 1892) salı günü gecesi alaturka saat 9,30 raddelerinde Kabataş-daki konağında doksan yaşına yaklaştığı halde vefat etmiştir⁷³. Cenazesi konağından kaldırılarak büyük merasimle Kabataş iskelesine getirilmiş ve oradan Şirket-i hayriyye'nin 15 numaralı istimbote Üsküdar'a nakledildikten sonra namazı Valde camisinde kılınarak Karacaahmed kabristanına defnedilmiştir⁷⁴. Cenaze masraflarının Padişah tarafından ödendiğini ilave etmeliyiz.

Namık Paşa, bu uzun ve faal ömür içinde Divan-ı hümayun kaleminden başlayarak ayan azalığına kadar hemen her türlü vazifelerde bulunmuştur. En büyük muvaffakiyetini valiliklerinde gösterdiği gibi hassa alaylarının teşkilinde, askeri ta'limnamelerin hazırlanmasında ve Harbiye mektebinin kuruluşunda da hissesi vardır. Beş padişah devrini idrâk eden ve halveti-şâbânî tarikatından olan bu emekdar zata, vezaretteki kıdeminden dolayı şeyhülvüzerâ denilirdi. Vasiyetnamesinden anlaşıldığına göre epeyi bir servet sahibi olan Namık Paşa'nın İstanbul, Bursa ve Bağdad şehirlerinde emlak ve akarı mevcut idi. Vefatında, fukaraya tevzi edilmek üzere bin lira ayırmıştı⁷⁵. Konağında zevcesi Gülfidan hanımdan başka iki odalığı bulunduğunu, pek çok evlâd ve torun sahibi olduğunu, büyük oğlu Haleb valisi Cemil Paşa'nın kendinden daha evvel öldüğünü, diğer oğlu İbrahim Paşa babasına âid evkafın nezaretine getirildiğini biliyoruz.

⁷³ Namık Paşa'nın irtihali hakkında bk. *Tercüman-ı Hakikat*, gazete No. 4255, sene: 24 Safer 1310; *Sabah*, gazete No. 1102, sene: 23 Safer 1310; *Musavver Servet-i Fünun*, sene: 25 Safer 1310.

⁷⁴ *Sabah*, aynı sayı; Namık Paşa ahfadının Karacaahmed'den başka Rumeli-hisarı mezarlığında da yerleri olduğu görülmektedir.

⁷⁵ Vasiyetnâme ve Sefaret-i mahsusasını Yıldız evrakı içerisinde gösteren sayın Prof. İsmail Hakkı Uzunçarşılı'ya teşekkürü bir vazife bilirim. Namık Paşa'nın Türk meşhurları eserinde bir resmi vardır, bk. İbrahim Alâaddin Gövva, *Türk meşhurları*, s. 274, İstanbul, Yedigün neşriyatı.